

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXIII—LXXVIII.

**A héjasfalvi orthodoxus és unitárius atyafiaknak tusakodása
a XVII. százban.**

1.

Héjasfalván lett régi dolgokról. 1639. aug. 15.

Illustrissime Domine princeps nobis clementissime etc.

Kegyelmes urunk fejedelmünk! alázatosan akarok Nagyságodnak jelentenünk ut in anno 1639 die 15 mensis aug. Also Bunon Küküllő varmegyében lako nemzetes Bethlen János uram praedicatora Ormany János uram hiva minket Nagyságod parancsolattyával Hejasfalvára Fejérvarmegyében parancsola Nagyságod minékünk több hivei közül, hogy ott némi némi tanuknak bizonságtételeket bevennök. Mi az Nagyságod parancsolatjának engedelmesek levén az mint illik, elmenénk Hejasfalvára az Falusbiro Jykur nevü Hejasfalvi György uram jobbágya házához az kiket az exponens mi előnkbe hiva, mi azokat erős hittel megesketök, hitük után penig az dologról rendszerént vallottak, így következnek:

1. Testis Csillag Mihály, Siko Mihályné, Hejasfalvi Kata asszony jobbágya ugyan Hejasfalván Fejérvarmegyében lakó, annor. circiter 30. Citatus, juratus examinatus fastus est hoc modo: Hallám egykor, hogy Hejasfalvi Ferencz szobol veszekedik vala az Héjasfalvi Péter pappal, monda Hejasfalvi Ferencz elveszenek azok az istenek az kik a teremtésben nem voltak; monda ismét ugyan Hejosfalvi Ferencz az papnak; meghidd Péter pap, hogy rövid idő mulva be megyek én is az szentegyházban. Monda erre Péter pap: be mégy de a nyakadnál fogva vetlek ki onnan.

2. Testis. Czipelljös János Nemes Tamás uram jobbágya annor. 25 cit. jurat. Hallám mikor Péter pap Hejasfalvi Ferenczel veszekednék vala szoval monda az pap: hallgass mert ezennel által lölek, azonban bemene az házába; monda esmét Hajosfalvi Ferencz: Én urunkat találom meg Ő Nagyságát; az pap is monda: én az püspököt találom meg.

3. Testis. Pál Istvánné Kelemen Anna, Semény Tamás uram jobbágya annor 20. cit. jur. Hallam az itt valo Hejasfalvi Péter paptól söt ugyan nekem mondá: tü nektek nincs istenetek, hitetlenek vattok.

4. Testis. Sebestyén Jánosné Czere Ilona, Vallon Péter uram jobbágya annor 28 cit. jur. Tudom hogy ezer Peter pap kérdé tőlem, ha voltam-e a káromkodó predication; mondá azt is, hogy nem uram nekem az Fejedelem, hanem a püspök az én fejedelem.

5. Testis. Pál Györgyné Gáspár Ilona, Simény Tamás jobbágya annor. 30 cit. jurat: Hallottam monta Peter pap: vagy erdön vagy mezön kaphatom Hejasfalvi Ferenczet, ott megrontom, mint az kigyónak az fejét.

6. Testis. Zekér András, Raday Jánosné Julpesi Anna asszony jobbágya annor. circiter 60.

7. Testis Illyés Mihály Pechi Simon diák uram jobbágya, annor. circ. 58.

8. Testis. Pál István, Simény Tamás uram jobbágya. annor circiter 30.

9. Testis. Tot János, Valon Péter uram jobbágya annor. circiter 33.

Citati, jurati, examinati: Tugyuk, hogy Márton papot marasztottuk, hittuk az Hejasfalvi papságra, nem Péter papot.

10. Testis. Csillag Mihály Hiasfalvi Kata asszony jobbágya annor. circiter 30.

Citat. jur. exam. Magam szinte akkor nem voltam jelen, mikor Márton papot megfogadták volt az Hiasfalvi papsagra: de Peter András monda nekem, hogy megfogadtuk; de Péter papfelöl nekem nem mondta, hogy marasztottak vagy fogatták volna.

Laknak az fenn megh irt vallok minyájan Hejasfalván Fejér vármegyében. Kit irtunk mi is Nagyságodnak fide nostra mediante.

Az uristen Nagyságodat tartsamegh sokáig nagyboldogul jó egészségben Datum, actumque in Sarpatak in Comitatu Albensi die 17 aug. 1639.

Illustr. Celsitud Vestrae
Humiles Servitores

Lucas Arany de Sarpatak
vice iudex in Comitatu Albensi.
Georgius Hiasfalvi de eadem
nobilis in Comitatu Albensi.

Külczim: Illustrissimo Dno et domino Georgio Rákoczi Dei gratia principi Trann. partium regni Hungariae domino et siculorum Comitü etc etc Dno et domino nobis naturaliter principi Clementissimo.

Kivül még rájegyezve: Ao Doni 1639. Apertae per Martinum Márkosfalvi Secret. mp.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11, nro 7.

2.

A héjasfalvi convertusok a socinianus prédikatornak nem akarnak bért fizetni. 1639. aug. 25.

Georgius Rákoczi Dei gratia Princeps etc.
Fidelibus nostris etc.

Az uristen szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Hájásfalván lakó religionkon levő hiveink száma megsaporodván, az adversa unitária religioról, nem kevesen megh ismervén az igas-

ságot, convertaltanak, úgy annyira, hogy ha még eddigh számosan nincsenek is az adversariusoknál (noha mi úgy informáltatánk, hogy immár is adaequallják sőt excellállyák is a miéink azoknak számokat) mindazáltal jó remenség vagyon felölök, hogy nemsok időre, ha nem mind is, de kevesen lesznek, kik az meghismert igasságot ne amplectálnák: És noha mostan is vallásunkon levő minister jár bé hozzájuk, mindazáltal az ottvaló unitarius praedicator Salariumot akar na tőlök magának extorquealni, holott azért ezek ötet nem hallgatják s nemis conducaltak, egyáltaljában meg nem engedjük, hogy semmit is rajtok exigálljon, hanem fizessenek annak, a kinek tanítását hallgatják. Őket azért kegyelmes oltalmunk alá akarván venni mindenek ellen: Keglmesen és serio parancsolljuk hűségteknek megnevezet orthodoxa religionkon levő hiveinket mindenek ellen megoltalmazván, az unitarius minister hogy rajtok praedominálljon és Salariumot exigálljon, semmi uton módon megh ne engedgye, mivel annualtunk kegyelmesen, hogy fizethessenek annak a papnak, kit conducaltak és tanítását hallgatták: Annak felette, hogy a haranggal is, az adversa parsal egyenlőképpen élhessenek, hűségtek legyen minden segítséggel nekik. Secus non facturi. Praesent. perlect. exhibent restitut. Datum in Civitate nostra Alba Julia die vigesima quinta Augusti ao 1639. G. Rákoczi mp.

(p. h.)

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 4.

3.

A héjasfalvi orthodoxusoknak a connumeratio demandaltatik. 1639. aug. 29.

Georgius Rakoczi,

Generos etc salutem et gratiam etc.

Isten szentlelkének titkos ereje és munkálkodása által Fejér varmegyében Héjasfalván lako orthodoxa religionkon levő hiveinknek számok ennehányidőkben nem kicsin augmentumot vött, és hogy rövid időn nagyobbat venne, jó remenség vagyon amplectálván azok is az orthodoxa religiot. És mivel imár nem sok hija, hogy felesben nem volnának az miéink az adversariusoknál, mindazáltal az ott való adversarius minister Salariumot akar tőlök extorquealni és sem templommal, sem penighlen haranggal, hogy szabadosan élhetnének, megh nem akarja az miéinknek engedni, ők penigh sem nem conducalták azt a unitarius ministert sem penighlen tanítását nem hallgatták: Mellyre nézve akaránk hűségtek által bizonyosan véghére menni, melyik fél superállja az másikat, hogy ahoz képest tudhassunk alkalmatosban providealni felölök. Kegyelmesen parancsolljuk annak-okaért hűségteknek ez commissionkat vévén, alkalmaztassa úgy magát hűségtek, hogy a mikor meghnevezett Héjasfalván lakó ortho-

doxus hiveinktől requiraltatik mingyarast concurralkan, communi consensu et voto Hiasfalvára elmeheessen és ott mellyik félnek száma superallja egyik a masikat valósággal kikeresvén és meghvizgalván hit szerént minket felöle minket informallyon fidele et conscientiose. Secus non facturus. Quibus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum Alban Juliae die 19 mensis Augusti. Anno 1639.

G. Rakoczi.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis Bun; prudenti item et circumspecto Stephano Eötvös, Magistro Civium Civitatis nostrae Seghesvár; Nec non lgr. Francisco Bentzer de Medesér; ac Thomae Thiboldi de eadem simul vel divisim constitutis etc. fidelibus nobis dilectis.

Eredetije az udvarhelyi ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. nro 3.

4.

A héjasfalvi unitáriusok ellen való inquisitio 1640.
febr. 14.

Georgius Rakoczi etc

Generose fidelis etc salutem et gratiam etc.

Hűségheđ levelét vevén, az Héjasfalvi inquisitióban mint procedalt, értjük, s hogy a nemes embereket nemcsak egy privata paraszt personara kelljen tudni, jól discurralt felöle, nekünk is az teczik; mert a nemes embernek mindenkor több érdeme is vagyon a parasztnál, mellyet ugyan törvény szerint lásson megh hűséghtek. Az karomkodó embert is nem kell közikben számlálni, kinek latorságát bizony el nem szenvedgyük. Az unitáriusok, ha bennünket requirálnak, illendő válaszok léssen mindenekről. Az inquisitoról való relatoriat hogy ki nem adta hűséghtek nekik, jól cselekedte; csak tudhatnok micsoda kárömkodási voltanak annak az embernek, mingyárt evocaltatnók. Secus non factur. Propensi in reliquo gratiosi manemus. Datum in Possessione Kasztaholcz die 15 Febr. Ao Dni 1640.

G. Rakoczi. mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, fideli nobis dilecto.

5.

A héjasfalvi templom és parochialis ház felől való
levél 1640. febr. 22.

Georgius Rakoczi etc.

Generos. prudens etc. Salutem et gratiam etc.

Az Hejasfalvi orthodoxa és unitaria religiokon levöknek számokat az hűséghtek leveléből megh értettük világhosan; kegyelmesen parancsoljuk azért hűséghteknek, mégh ismet kimenvén, igaz törvény szerént revideallja s a templomot a parochialis házzal együtt adgya a major pars kezében, kiről az unitariusok vagy a minor pars ha

contradicalna és repellalna is, semmit hűséghtek ne cessáljon, hanem csak assignálja a potiorb pars kezében. Az mely Birtalan Isák nevű ember penigh káromkodásokat szólot, azt hűséghtek se egyik, se másik pars kezében ne számlálja, mert arról más gondviselésünk lészen. Secus non facturi. Datum in Arce nostra Fogaras die 22 febr. ao. 1640.

G. Rakoczi mp.

Külczim: Generoso Joanni Bethlen de Kis-Bun, prudenti et circumspecto Stephano Man Magistro Civium Civitatis nostrae Segesvar, acegrégiis Francisco Bentzer de Medeser ac Thome Thiboldi de eadem Simul vel divisim constitutis etc.

Eredetije mindkettőnek az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. Fasc. 11. Nro 6 és 5.

6.

Comissariusok levele a héjasfalvi templom átadásáról, 1640. márt. 29.

Nos Georgius Csulai illustr. Dni Dni Principis Tranniae Concionator Aulicus, Stephanus Man, Magister Civium Civitatis Segesvár; Thomas Benedekfi de Rugomfalva, Thomas Thiboldi de eadem deputati et emissi comissarii tuae illustrissimae Celsitudinis in negotio infra scripto. Adgyuk emlékezetire mindeneknek, az kiknek illik mind mostaniaknak s jövődöbelieknek is ez mi levelünknek rendiben mivel hogy az Hejasffalvan levő orthodoxus atyafiak találták volt meg az mi kglmes urunkat ő Ngát az héjasfalvi templom és parochialis háznak állapotja felől, mellyre az mi kegyelmes Urunk keglmesen tekintvén az országhnak közönséges Deliberatuma s constitutioja szerint kglmesen parancsolá minékünk, hogy kimennénk Fejé vármegyében Héjasfalván levő ecclesianak complánálására, hogy az köztök valo controversiakat concilialnok és mind az két felet szorgalmatosan examinálnok és azután az templomot minden hozzátartozandó eszközivel és domus parochialissal együtt az major és potior pársnak assignalnok. Mi annak okáért az mi kglmes Urunk ő Nga keglmes parancsolattya szerint elmenvén mind az két félen mind az Unitaria religion valokat s mind pedig az orthodoxa religion levőket convocálvan, négy öreg embereket közülök mind két részről erős hűt alatt meg examinálvan az egész faluban mennyi számun volnának mind az két religion levők, neveket először felirván annak utana rendszerint őket behiván, neveket assignaltuk mind az nemes rendben levő uraimnak, mind az kösségh neveket, találtuk az orthodoxa religion levőket potior és major pársnak lenni, az mellyre nézve az mi kglmes urunk ő Naga kglmes parancsolattjából s mind az országhnak deliberatuma, constitutioja s articulussa szerint az templomot, harangokat, parochialis domust minden ahozvalo seditusokkal az orthodoxa religion levőknek ugymint major és potior pársnak assignalok és kezekben adok ez jelenvalo 1640. esztendőben die 29 mensis martii. Az mellyről attuk ez mi pecsétés levelünket fide nos-

tra mediante az nemes Héjasfalvi Ferencz uram házánál Fejérvármegyében. Ao die et mense ut supra.

Georgius	Stephanus	Thomas	Thomas Thiboldi
Czulai mpr.	Man, Magister	Benedekfi	
	Civium Segesvar		

Apró borított pecsétekkel ellátva.

Kivül rájegyezve ez áll: Celsissimus Princeps Rakoczi György ő Serenitása 6 levelei, mostan hejasfalvi dolgokról kikivántattak az Mlgs Gróf Curator Bethlen Imre ő Nagyságától, ki is adattattak ad revisionem Csernátfalusi P. Márton által ref. udv. Fr. R. Senioratól 1753. 14 martii.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyház megye levéltárában. Fasc. 21. nro. 2.

Közli: **Koncz József.**

A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI MAGY. KIR. MINISTERNEK AZ 188¹/₂—188²/₃ TANÉVRŐL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Mindenekelőtt örömmel vehetjük a szám szerint 15 jelentést, már azért is, mivel kisebb, mint a megelőző kötetek, nem lévén benne az előbbi több számok, melyek még a szakemberre nézve sem lehetnek értékesek; s azok helyett jelen kötetben inkább a tanügy különböző tényezői vannak érdekesen méltatva s a csak szükséges számadatokkal illusztrálva.

A jelentés ugy van beosztva, mint a megelőzők:

Az I. szakasz a népoktatásról szól: magába foglalja az elemi és felső népiskolákat, a polgári iskolát, az ipari szakoktatást, a kereskedelmi iskolát, az országos tanszermuzeumot.

E szakasz első fejezete szerint a tanköteles gyermekek száma 95711-el szaporodott. E szaporodás igen örvendetes volna, ha természetesnek tarthatnók; de részünkről a szaporodás nagyságát vagy a megelőző vagy a jelen évi statisztikai adatok hiányosságában kell kereshnünk.

A 2,215,387 6—15 éves tanköteles gyermek közül iskolába járt 1.697,984; nem járt az elemi iskolába 264,046; az ismétlő iskolába (12—15 éves) 385,606 együtt 649,652, az arány igen természetes az utóbbiaknál rosszabb. A megelőző évhez képest azonban e tekintetben javulást jelez; az elemi iskolába több járt 26,563 gyermekkel, az ismétlőbe pedig a gyarapodás 15,084.

Azt is természetesnek találjuk, hogy a leánykák közül aránylag kevesebb jár iskolába.

A vallási viszonyok szerint a tankötelesek száma a kétféle görögöknél apadott, míg a többi vallás felekezeteknél növekedett; a tényleg iskolába járók közt is ez a viszony van.

A kimutatás szerint tanköteles 6—15 éves unitárius növendék volt 9409; szaporodás a megelőző évhez képest 1031. Megmagyarázhatlan jelenség e gyors szaporodás. Tényleg iskolába járt 6487, szaporodás 546. Örvendünk e jelenségnek annyival inkább, ha az iskolába járók száma jövőbe is gyarapodni fog.

A nemzetiségi viszonyok szerint a német, román, meg tót anya-